

Kürtlerin Katli(!)

İlk Müslüman fetihleri esnasında Kürtlerin katledildiği şeklindeki iddialar ve tartışmalar çerçevesinde bazı aktarımlarda bulunacağız. Bununla beraber Anadolu topraklarındaki Kürt nüfusunun tarihi ve iskan ediliş süreçleriyle ilgili de bilgiler vermek istiyoruz.

İlk İslam fetihleri doğudan batıya, kuzeyden güneye hızla devam ederken Cezire[1] dediğimiz Fırat ve Dicle'nin arasında kalan bölgedeki fetihler de bu süreçte gelişmiştir. Fetih sırasında Müslümanların bölgedeki Kürtlere katliam yaptıkları iddiaları[2] şu şekilde aktarılmaktadır;

“Araplar kesin zaferi sağlayınca, Kürtlere karşı oldukça insafsızca hareket ettiler. Kürtlerin Zerdüş olmaları, Araplara iyi bir gerekçe olmuştu. Kürtlerin mal, can ve ırzı Araplar için helal sayılıyordu. Halk katledildi, şehirler, kasabalar, köyler yakıldı, mallar yağma edildi. Kadınlar, kızlar, çocuklar binek ve kasaplık hayvanlar gibi talan edildi. Bu tüyler ürpertici ve insan beynini alt üst eden olay, İslam'ın büyük halifesi Ömer İbn Hattab'ın emriyle gerçekleştirildi. Kürdistan'ı istila eden Müslüman Arap ordularının zulmü yüzyıllar sürdü. Katliamdan kurtulanlar, İslamiyeti kabul etmelerine rağmen, yüzyıldan fazla süre; Kürtçe, Farsça ve diğer diller ile konuşulması yasaklandı. Arapça'dan başka bir dille konuşanların dillerinin ucu makasla kesildi.”[3] Bu iddiaları iki madde ile cevaplandırmak istiyoruz; İlk İslam Fetihleri

Doğrusu Müslüman orduları sadece Kürtlerle değil, birçok toplulukla savaşmış ve burada aktarıldığı gibi bir davranışta bulunmamış, kimseye bu tür insafsızca hareket etmemiştir. Herhangi bir millete de özel bir düşmanlık da yapmamışlardır.[4] Her gruba teklif ettikleri üç esas(İslam, Cizye, Savaş) Cezire'de de uygulamışlardır. Tarih, Müslümanlara kucak açan, onları istekle bekleyen, onların emri altında yaşamak isteyen milletlerle doludur. [5] Müslümanlar yukarıda aktarıldığı gibi davransalardı, bu tür tavırları tarihte görmek mümkün olmazdı.

Ayrıca Müslümanlar, -Kürtlerin İslam öncesi dinleri olduğu belirtilen- Zerdüştlüğü Ehl-i Kitap gibi değerlendirerek onları zimmî statüsünde vatandaş olarak kabul etmiştir. On beş asırdır Müslümanların hakim olduğu yerlerde Zerdüş, Hıristiyan, Süryani, Musevilerin yaşaması bunun en basit kanıtıdır. Zimmî statüsündeki bu halkların malları, canları, ırzları koruma altına alınmış ve yüzyıllar boyu bu topraklarda yaşamaları sağlanmıştır. Bırakın bir kimsenin konuşmasından dolayı dillerinin kesilmesini, halifelüğün İran'daki divanları Farsça, Suriye'deki divanlar Rumca, Mısır'dakiler ise Kıptice tutulmuştur. Bu durum Emevi halifesi Abdülmelik döneminde resmi yazıların karışması endişesiyle Arapça'ya dönüştürülmesine kadar devam etmiştir.[6]

Müslüman orduları bu bölgelere geldiklerinde şehirlerde ağırlıklı olarak meskûn olarak bulunan Süryani, Rum, Ermeni gibi değişik din ve mezhepten birçok grup mevcuttu ki bunlara dokunulmamıştı. Üstelik İslam ordularına bu bölgelerde az da olsa direnen

varsa(Amid Kalesi gibi) bunlar Zerdüşter değil, Hıristiyanlardı. Bu sebeple ilk önce onlara karşı katliam(!) yapmaları gerekirdi. Eğer Müslüman ordularının hedefi birilerine zulmetmekse neden bölgedeki din mensuplarını ilk fetihden günümüze kadar hoş tutmuşlar ve onlarla birlikte yaşamışlardır? sorusuna cevap verilmelidir.

Yukarıda aktardığımız iftira, belki bir yüzyıl arayla Müslümanlara saldıran Moğol ve Haçlı orduları için geçerli olabilir.[7] Ancak ilk dönem İslam orduları için mümkün değildir. Bütün bölge Bizans zulmü altında inlerken Hıristiyan Süryaniler bile farklı mezhepten oldukları için zulüm görürlerken, Müslümanların bölgeye ulaşması ile bölge halkı adeta onlara kucak açmış, “Başımızda Ortodoks külâhı görmektense Müslüman sarığı görmeyi yeğleriz” demişler ve bölge halkı ciddi bir mukavemet göstermeden Ruha(Urfa) anlaşması ile şehirleri teslim etmişlerdir.[8]

O çağın gereği olarak işgal orduları ele geçirdikleri yerdeki bütün malların sahibi olurken ve bu gayet normal karşılanırken, Hz. Ömer bu işe müdahale edip ele geçirilen arazilerin yerli halkta kalması için yoğun bir uğraş vermiştir. Gerekçesi ise: “Böyle devam ederse fethettiğimiz topraklar Arapların olacak yerli halk da Arapların kölesi, hizmetlisi (marabası) olacak, ben buna razı olamam” demiştir ve bu toprakları gaziler arasında dağıtmayıp yerli halkta kalmasını sağlamıştır. Yine Şam bölge valisi Ebu Ubeyde b. Cerrah’a gönderdiği talimatın son kısmı özetle şu şekildedir; “Allah’a yemin ederim ki eğer bu araziler, sahipleriyle birlikte Müslümanlara paylaştırılırsa, arazileriyle birlikte taksim edilen insanlar, Müslümanlar sağ kaldığı sürece sömürülürler. Sonuçta bizden sonra da çocuklarımız onların çocuklarını sömürmeye ve köle olarak kullanmaya devam eder. Böylece bu insanlar İslam dini hüküm sürdükçe Müslümanların kölesi kalırlar. Ben buna asla razı değilim.”[9]

Sonuçta İslam fetihleri ile bırakın böyle bir katliamı, tam tersine Cezire ve çevresi, Müslümanların sulh ile fethettikleri nadir yerlerdendir.[10] Tarihi kaynaklar, bölgenin sulh ile fethedildiği hususunda birleşmektedirler. İlk kaynaklarımızdan Belazuri aynen şu ifadeyi kullanmaktadır, “Cezire Bölgesi şehirleri sulhen ele geçirilmiştir.”[11] Bunlar, yukarıdaki katliam iddiasının subjektif bir bakış açısıyla tamamen iftiraya dayalı beyanlarla Müslümanları karalamak ve dolayısıyla İslamiyeti kötölemek amacıyla ortaya atılmış maksatlı uydurmalar olduğunu göstermektedir.[12]

İkinci cevabımız diğer yazımızda olacak...

[1] İstahri, el-Mesalik vel-Memalik, Beyrut 1927, 52.

[2] Bu iddia ve benzerleri Türkiye’deki Kürtleri temsil ettiğini belirten sol jargon sahibi bazı kitap ve dergilerde sürekli gündeme getirilmektedir. Ancak nedense bu iddiaları ileri sürenler gerek İslam tarihlerinden gerekse de diğer kaynaklardan görüşlerine dayanak gösterememektedirler.

[3] Ekrem Cemil Paşa, Kürdistan Kısa Tarihi, İstanbul 1998, 99-105.

[4] O dönemde gerek Azerbaycan gerek Orta Asya’da Müslüman orduları, Türklerle de savaşmış ve sıcak savaş ortamında gereken savaş kuralları her bölgede gerçekleşmiştir. Ancak bu durumun bir “Sahabenin Türk düşmanlığı” şeklinde yorumlanması mümkün değildir.

[5] Philip K. Hitti, Arap Tarihinin Mimarları, Çev; Ali Zengin, İstanbul 1995, 42.

[6] Belazuri, Fütûhü'l-Buldân, Beyrut 1991, 430.

[7] Haçlı ordusu içinde vakavünist olarak görev yapan bir Frenk tarihçi papalığa bildirdiği raporunda şöyle diyordu; “Bizimkiler (Haçlı askerleri) Maarra’ya girince yetişkin Müslümanları yemek kazanında pişirdiler, çocukları şişe geçirip ızgara yaptılar.” İbrahim Ethem Polat, Haçlılara Kılıç ve Kalem Çekenler, Ankara 2006, 80.

[8] Belazuri, 142.

[9] Ebu Yusuf, Kitabu'l Harac, Çev; Ali Özek, İstanbul 1970, II, 197–207.

[10] Fikret Işıltan, Urfa Bölgesi Tarihi, İstanbul 1960, 63.

[11] Belazuri, 178.

[12] Bkz. Mehmet Azimli, Diyarbakır ve Çevresinin Müslümanlaşma Süreci, Konya 2010, 30.

KÜRTLER-2: CEZİRE'DE KÜRT VARLIĞI

İlk yazımızdaki iddianın doğruluğunu kabullensek etsek bile; ilk İslam fetihleri sürecinde Cezire topraklarında Kürtlerin var olup olmadığı izah gerektiren bir durumdur. Bu konunun aydınlatılması için en güvenli delil; fetih için gelen Müslümanların bu coğrafyada Kürtlerle karşılaşmış karşılaşmadığı sorusunun cevabındadır.

Müslüman fetihlerini anlatan ilk dönem kaynaklarına baktığımızda bugünkü Türkiye, Suriye ve Irak coğrafyasındaki Cezire[1] olarak niteleyebileceğimiz topraklardaki şehirlerin ilk fetihleri esnasında Aramilerden, Süryanilerden, Araplardan, Rumlardan ve Ermenilerden bahsedilirken, Kürtlerden bahsedilmemesi konuyu izah edici bir anektoddur. X. Yüzyıla kadarki dönemde İslam tarihi kaynakları (Belazuri, İbn Hayyat, Vakıdî, Taberî vs.) ve diğer kaynaklar, genelde Cezire'deki şehirlerden bahsederken, demografik olarak Kürt nüfusundan bahsetmezler. Bu da o dönemde en azından Cezire dediğimiz bu günkü Güneydoğu Anadolu toprakları olan Urfa'dan Adıyaman'a, Malatya'dan Ahlat'a ve Siirt'e kadarki iki nehir arasındaki bölgede Kürt nüfusunun o tarihte henüz yaygınlaşmadığının en açık göstergesidir. Bu da ilk fetihler döneminde bölgede Kürt nüfusunun katliama uğradığı iddiasını tutarsız olmaktadır.

Ancak şöyle bir soru sorulabilir. Kırsalın durumu nedir? Kırsal'da Kürt nüfusu var mıdır? Doğrusu kırsalın durumunu bilmek hiçbir tarihi veri ile mümkün gözükmemektedir ve bunun üzerine bir tarih de inşa edilemez. Çünkü kırsalın tarihi hiçbir zaman yazılmamıştır. Kırsalın tarihi olmaz. Tarih şehrin hayatıdır, şehirlerdeki insanların hayatının bir yansımasıdır ve sonuçta tarih şehirde yazılır.

Bu durumda şu soruya cevap vermek gerekir. İlk İslam fetihleri döneminde Cezire'de bulunmayan Kürtler neredeydiler?

Kürdistan Neresi?

Aktardıklarımızdan anlaşılabilir şudur ki; Kürtlerin o dönemde yoğun olarak yaşadığı bölge, ağırlıklı olarak günümüzde iki nehir(Fırat-Dicle) arasının doğusunda yani Cezire'nin ötesindeki topraklardır. Bu bağlamda bu günkü Türkiye topraklarından Vangölü'nün güneyi ve Hakkari yöresi haricinde kalan topraklarda Kürt nüfusun o dönemde Anadolu'da yaşamadığı anlaşılmaktadır. Zaten ilk fetihler de Van gölünün doğusuna ve Hakkari civarına ulaşmamıştır. Kürtler ise o dönemde Cezire'nin dolayısıyla Dicle'nin doğusunda, bu günkü Irak'ın bir kısmında ve özellikle de günümüz İran topraklarında yoğun olarak yaşamaktaydılar. Nitekim Kaşgarlı Mahmut da(ö.1105) bölgeyi "Arzu'l-Ekrad-Kürt Yurdu" olarak tanımlamıştır.[2] Ayrıca tarihte ilk defa "Kürdistan"[3] ifadesini kullanan Büyük Selçuklular Devleti'nin son hükümdarı Sencer'in(ö.1157) "Kürdistan Eyaleti" diye tanımladığı yer de yaklaşık İran-Irak sınırındaki bu bölgedir.[4] Yani ilk Kürdistan tabiri kullanılırken kastedilen yer, Cezire'nin ötesindeki bu günkü İran topraklarında bulunmaktadır. Ancak Sencer'in bu kullanımı daha önce Sasani kralı Tohmars'in uygulamasının devamı niteliğindedir. Sasani döneminde ise bu tabir, "Kürdabad-Kürt yurdu" şeklinde kullanılmıştır.[5]

Cezire için "Kürdistan" tabirini ilk kullananın Heşt Behişt adlı eserin sahibi İdris-i Bitlisî(ö.1520) olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra Osmanlı Tarihçisi Hoca Sadeddin Efendi de(ö.1599) Tâcu't-Tevârih'inde bu tabiri kullanmıştır. İdris-i Bitlisî ve ondan sonrakiler, Kürdistan tabiri ile Fırat nehrinin doğusundan itibaren İran'a kadar uzanan bölgeyi kastetmişlerdir.[6] Bundan da anlaşılmaktadır ki; daha önceleri Cezire bölgesinin doğu sınırı olan Dicle'nin ötesinde yaşayan Kürt nüfusu, Yavuz dönemine gelindiğinde artık Cezire'nin batı sınırı olan Fırat'a kadar yaklaşmıştır.[7]

Kürtlerin Göçü

Bu durumda konunun daha vuzuha kavuşması açısından Kürtler'in Anadolu coğrafyasına göçlerinin safhalarını da burada kısaca söylememiz uygundur. Kürtler de tıpkı Türkler gibi bu coğrafyaya(Vangölü'nün güneyi ve Hakkari çevresi dışında) sonradan gelmişlerdir. Dahası Kürtlerin Cezire'ye göçleri Türklerin bu bölgeye göçleri süreciyle paraleldir denilebilir. Nitekim bu dönemde bölgeden geçen Nasır Husrev (ö.1046) Ahlat ve civarında Arapça, Farsça ve Ermenice olmak üzere üç dilin birden konuşulduğunu aktarırken Türkçe ve Kürtçe'den bahsetmez.[8] Bu da henüz bölgede Türkçe'nin ve Kürtçe'nin var olmadığını göstergesi olmalıdır. Yani Dicle'nin batısına doğru göç etme olayı henüz tamamlanmamıştır.

Kürtlerin batıya doğru göçleri Türk göçleri ile beraber hızlanır. Ancak bu sürecin ilk başlarında Cezire'de Türk beylikler dönemi hakim olmuştur. Bunlar içinde doğudan gelip Hamdanilerin boşluğunu değerlendiren Selçuklulara bağlı Mervaniler Kürt nüfusun Anadolu'ya taşınmasına öncülük etmişlerdir. Daha sonra Hasankeyf Eyyubileri ise bu süreci hızlandırmışlardır. Ancak Kürtlerin Anadolu coğrafyasına yoğun olarak taşınmaları özellikle Osmalılar döneminde olmuştur. Yavuz döneminde Diyar-ı Bekir bölgesinden İran'a sürülen (İran'da üç asır hüküm sürmüş Kaçarlar Hanedanı gibi) Şii-Safevi Türkmenleri yerine Sünni Kürtlerden faydalanılma adına Anadolu'ya göç için teşvikler yapılmış ve Cezire coğrafyasına Kürdistan'dan yoğun göçler olmuş ve iskanlar gerçekleştirilmiştir.[9] Osmanlıların Kürt

nüfusunu bölgeye yerleşime teşvik etmesi tamamen siyasi iskandır. Temel hedefi ise Şii Türkmen Safevilere karşı, Sünni bloğu güçlendirmek için Sünni Kürtlerden faydalanmaktır.[10]

[1] Taberi, Tarihu'l-Ümem ve'l-Mulük, Beyrut 1990, II, 614.

[2] Harita için bkz. Kaşgarlı Mahmut, Divan-ı Lügatu't-Türk, Daru'l-Hilafe, 1333, I, 28.

[3]"Kürdistan" ismi ilk defa Reşidüddin'in(ö.1318) Câmî'u't-Tevârîh'inde, çağdaşı Ebu'l-Kâsım Kâşânî'nin(ö.1316) Târîh-i Olcaytu Han'ında geçer. Miladi XIV. Asrın başlarında yazılan bu kitaplarda Erdelan(İran'da, Azerbaycan sınırı) ve Luristan(güney-batı İran) bölgelerinin bu isimle anıldığı görülmektedir. XV. Asırda yazılan Nizâmüddin Şâmî'nin ve Şerefeddin Ali Yezdî'ninTimurnâme'lerinde bu ismin Hoy (İran'ın Batı Azerbaycan'ı) güneyine ve Şehrizer'a (bugün Kuzey Irak'ta Süleymaniye'nin doğusunda kalan eski bir şehir) tahsis edildiği görülmektedir. Bu müverrihlerin takipçileri olan Hafız Ebru, Abdürrezzak Semerkandî, Mirhond ve diğerleri "Kürdistan" tabiriyle Luristan, Erdelan ve Şehrizer bölgelerini kastetmektedirler. Bütün bu tarihler bize gösteriyor ki; "Kürdistan", Irak-ı Arap ile Irak-ı Acem'in sınır ayrımı olan bölgedir. Bu eski tarihçilerin hiçbirinde Anadolu'nun herhangi bir parçasının "Kürdistan" şeklinde adlandırıldığı görülmemiştir. Mükremin Halil Yınanç, Türk Yurdu, Yıl; 3, sayı; 317, 58.

[4] Hamdullah Mustavfi de(ö.1340) aynı toprakları işaret eder. Şehir listesi için bkz. Bekir Biçer, Kürtler, Konya, 2014, 56.

[5] Biçer, 56.

[6] Yınanç, 59.

[7] Çok ilginçtir ki; özellikle XVIII. Yüzyılda Avrupalıların Ermenilere taraftarlık edip Cezire ve Doğu Anadolu bölgesini yayınladıkları tarih ve coğrafya kitaplarında "Ermeniyeye" olarak adlandırmaya başlamaları üzerine, II. Abdülhamid karşı atağa geçerek "Ermenistan" ismine karşı Doğu Anadolu'nun "Kürdistan" olarak isimlendirilmesini ve Osmanlı'daki okullardaki coğrafya ve tarih kitaplarına bu şekilde geçmesini teşvik etmişti.[7] Abdülhamit'in bu atağı Yavuz'un Şii Safevi Türkmenlerine karşı Sünni Kürtleri bölgeye iskan etmesi siyasetinin benzer bir devamı olarak algılanabilir.

[8] Nasır Hüsrev, Sefername, Çev; Abdvahap Terzi, Ankara, 1988, 10.

[9] Şerefhan, Şerefname, Çev; M. Emin Bozaslan, Diyarbakır 2006, 186.

[10] Azimli, Diyarbakır ve Çevresinin Müslümanlaşma Süreci, 53.

KÜRTLER-3 CEZİRE'DE KİMLER YAŞIYORDU?

Konumuza kaldığımız yerden devam edersek; Cezire'de ilk fetihler sırasında yaşayan unsurlar Araplar, Süryaniler, Ermeniler ve Rumlar idi. Cezire, İslam öncesi de zaman zaman Rabia ve Mudar Araplarının buldukları bir yerdir.[1] Ayrıca diğer Arap kabileleri de bölgeye göç ederlerdi.[2] Burada yaşayan Araplara Cezire Arapları deniliyordu.[3] Sahte

kadın peygamber Secah b. Haris bu bölgedendi[4] ve emrindeki Cezire’li askerlerle bu bölgeden gelip[5]savaşmıştı.[6] Mağlub olunca da bu bölgeye çekilmiş,[7] dayıları olan Tağliblilerin yanında kalmıştı.[8]

Süryaniler ise eskiden beri bu bölgede idiler. Ermeniler Ermenistan bölgesinden Anadolu’nun değişik yerlerine dağıldıkları gibi burada da bulunuyorlardı. Rumlar ise daha çok askeri amaçla bölgeye getirilmiş olup Mardin yakınlarındaki Dara gibi Bizanslıların askeri garnizonlarında bulunuyorlardı. [9]

Kürtlerle Savaş

Yukarıda aktardıklarımıza katkı olması açısından ilk fetihler sırasında Kürtlerin yurdunun neresi olduğunun en güzel delili olarak şu tarihi olayı da nakletmek istiyoruz; İlk fetihlerde Cezire bölgesinde Kürtlerle karşılaşmayan Müslümanlar İran topraklarına ulaştıklarında Kürtlerle karşılaştılar. Kürtler, gelen İslam ordularıyla kıyasıya mücadele ettiler. İran bölgesi fethedilirken, Kürtlerin yaşadığı bölgeye de sefer düzenlenmiş[10] ve bu sefer öncesi Hz. Ömer, ilim ve fıkıh erbabı birisi olan Seleme b. Kays el-Eş’ârî’yi Kürtlere karşı komutan olarak görevlendirirken, ona özetle şu nasihatlerde bulunmuştu:

“Allah’ın adıyla ve besmele çekerek yola çık. Allah yolunda Allah’a savaş açmış kimselerle çarpış, onları İslam’a davet et. Sizin lehinize olan onların da lehine, aleyhinize olan da onların aleyhine olsun. Şayet düşmanlarınız sizin onları İslam’a davetinize icabet etmezlerse onları cizye vermeye davet edin. Eğer cizye vermeyi kabul ederlerse onlardan cizyelerini al. Fakat Müslüman olmayı ve cizye vermeyi de ret ederlerse o zaman onlarla savaşınız. Onlarla savaşırken zulmederek insanları öldürmeyiniz. Aynı şekilde çocukları öldürmeyiniz, kulak, burun gibi organları kesmeyiniz.”[11]

Sadece bu aktarım bile yukarıdaki katliam iddialarını yalanlamaya yetmektedir.[12] Savaş öncesini anlatan askerler şunu açıkça belirtirler, “Müşrik Kürtlerle karşılaştık, İslam’a davet ettik. Reddetteler.[13] Bu durumda vatandaşlık vergisi olan haraç vermelerini teklif ettik. Reddetteler. Bunun üzerine savaştık ve onları mağlup ettik.”[14] Nitekim Kürtlerle yapılan bu savaş sonucunda sadece savaşçılarının öldürüldüğü kaynaklarda net olarak aktarılmaktadır.[15]

Cezîre’nin Fethi (16/637)

Bu noktada yukardaki iddianın daha iyi anlaşılması için Kürtlerin sonradan yerleşeceği Cezire bölgesinin fethini kısaca aktarmak istiyoruz;

Hız. Ömer döneminde Irak bölgesi fetihleri doğuya Sasaniilere doğru ilerlerken, Suriye fetihleri de neredeyse Anadolu’daki Toroslara dayanmıştı. İşte bu noktada arada kalan Cezire, müdafaasız ve adeta Bizans tarafından yerel güçlere terk edilmiş ve çok az kalede Bizans askeri kalmıştı.[16] Ayrıca Cezirelilerin Bizans kuvvetlerine destek çıktıkları, teşvik ettikleri de[17] bilindiğinden bu bölgenin desteğini engellemek, Bizans’ın asker topladığı yerlerden biri olan Armenia’nın(yaklaşık Doğu Anadolu) yardımını kesmek açısından da buranın fethi gerekliydi.[18]

Cezire bölgesi ve çevresi, İslam tarihinde Müslümanların sulh ile fethettikleri yerlerin başında gelir.[19] Cezire'yi, Şam bölgesi komutanı İyaz b. Ğanm fethetmiştir[20] ve bölge fetih sonrası Şam valilerinin kontrolüne verilmiştir.[21] İyaz, 18/639'da yaklaşık 8 bin askerle Cezire üzerine yürümüş, Rakka ve Ruha'yı (Urfa)[22] kontrol altına aldıktan sonra Harran'a ulaşmıştır. Harranlılar bir müddet direniş gösterdikten sonra şehrin kapılarını açmak suretiyle Müslümanlara teslim olmuşlardır.[23]

Cezire'ye giren ordunun bir kısmı Safvan b. Muattal komutasında Adıyaman, Samsat bölgesine yönelmiş ve buraları fethetmiştir.[24] Malatya'ya kadar olan yerler, Samsat üzerinden fethedilmiştir.[25] İyaz komutasındaki birlikler ise doğuya yönelerek Nusaybin, Sincar, Meyyâfârikîn, Âmid (Diyarbakır), Mardin, Dârâ ve Erzen'i fethetmişlerdir.[26] Bölge bu şekilde 19-20/640-641 yıllarında tamamen Müslümanların hakimiyetine geçmiştir.

Sahabe orduları, Cezire bölgesinin neredeyse tamamını Ruha Antlaşmasına göre fethettiler. Bu antlaşmanın maddeleri aynen şu şekildedir, "Ben onların canları, malları, çocukları, kadınları, şehirleri ve değirmenleri için eman verdim; şu şartla ki onlar üzerlerindeki hakkı ödesinler. Köprülerimizi tamir etmeleri, yollarını şaşırانlarımızı yol göstermeleri de onlardan istediğimiz diğer şeylerdir. Bölge halkı Müslümanlara korunmaları karşılığı cizye verecekler, Müslümanlara karşı ihanet içinde olmayacaklar, Müslümanlar da onların canlarını ve mallarını koruyacaklar, kiliselerini yıkmayacaklar ve oturmayacaklar." [27]

Bölgenin kahir ekseriyeti bu anlaşma ile sulhen ele geçirilirken, yalnız Amid kalesi gibi bazı yerler direnmiştir. Amid zorla ele geçirilse de Müslümanlar bir âli cenaplık göstererek Ruha anlaşmasını buraya da şamil kılmışlardır. Şimdi bu Amid ismi nedir? Bu soruya cevap verelim.

Amid Nedir?

Amid, isminin İslam öncesi Bizans döneminde kullanıldığı bilinmektedir. Ancak son dönemlerde bu ismin Kürtçe olduğu ve -yanlış bir kullanımla- Amed şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Esasen Amed diye bir yer yoktur. İslam öncesi Amid olarak kullanılan bu isimden dolayı İslam tarihindeki alimlerin bu şehre nispetle Amidî (Amedî değil) diye anıldığını biliyoruz.[28]

Ayrıca daha önce ifade ettiğimiz gibi, Kürtlerin o dönemde henüz bulunmadıkları bir şehir için bu ismi kullanmaları mümkün değildir. Bu isim muhtemelen Asuriler döneminden kalma olup Rumlar tarafından kullanılmıştır. Zebidi, bu ismin bölgeye hakim olan Rumlardan kaldığını ve Rumca olduğunu söyler.[29]

Doğrusu Müslümanlık öncesi bölgeye hakim olan Bizanslıların kullandığı bu isim, Müslümanlarca kullanılmaya devam edildi. Ancak Amid şehrinin çevresine Müslümanların hakimiyeti döneminde bölgeye yerleşen Bekr oğullarından dolayı Diyar-ı Bekir şeklinde isim verilmişti. Böylece İslam tarihinde bölgeye Diyar-ı Bekir; şehre ise Amid denildi. Sonraki yıllarda ise Diyar-Bekir bölge sınırları daralıp adeta şehirle özdeşleşince şehre Diyar-ı Bekir

denilir oldu. Ancak bu bir isim değiştirme sonucu olmadı. Süreç içinde kendiliğinden oldu. 1937’de ise Diyarbakır’a dönüştürüldü. [30]

Cezire bölgesi ilk fetihlerle beraber  bölgeye ayrıldı. Urfa tarafına Mudarlılar yerleştiği için Diyar-ı Mudar, Kuzey Irak tarafına Rebialılar yerleştiği için Diyar-ı Rebia, Amid çevresine de Bekiroğulları yerleştiği için Diyar-ı Bekir olarak nitelendirildi.[31]

Sonuç olarak Amed şeklinde bir kullanım tarihte yoktur. Doğrusu Amid’dir ve Kürtçe değil, Konya, Ankara, Samsun gibi Rumca’dır. Diyar-ı Bekir ise Arapça kaynaklıdır.

[1] Taberi, I, 397.

[2] İbnü’l-Esir, el-Kamil, Beyrut, 1995, I, 393.

[3] İbnü’l-Esir, II, 396.

[4] İbnü’l-Esir, II, 354.

[5] Taberi, II, 268.

[6] Taberi, II, 269.

[7] Taberi, II, 272.

[8] İbnü’l-Esir, II, 357.

[9] İbnü’l-Esir, I, 284.

[10] Bu seferin sebepleri anlatılırken, İnan bölgesindeki halkların Kürtlerin zulmünden Őikayet ettikleri, Kürtlerin burada eşkiyalık yapıp Müslümanların yollarını kesip mallarını yağmaladıkları ve Müslümanlara karşı İnanlılarla birleşip büyük bir ordu topladıkları nakledilir, İbnü’l-Esir, III, 46; İbn Kesir, el-Bidaye ve’n-Nihaye, Beyrut, 2005, X, 178.

[11] İbnü’l-Esir, III, 53.

[12] Ayrıca İnan’daki Erdebil bölgesindeki Kürtlere dokunulmayacağı gibi maddelerin anlaşma metinlerine girmesi dikkat çekicidir, Detay için bkz. İsrail Balcı, Hz. Ömer Döneminde Diplomasi, Ankara, 2006, 319.

[13] Yaygın olan yanlış bir anlayış da: “diğer milletler savaşarak İslam’a girmişken sadece Kürtlerin gönüllüce ve savaşmaksızın İslam’ı benimsediği” şeklinde dir. Ancak İslam fetihleri sırasında gerçekleşen bu savaş bile bu yargının yanlışlığını ortaya koymaktadır, İbnü’l-Esir, III, 46.

[14] İbn Hubeş, Ėazavat, Beyrut 1992, II, 779.

[15] İbn Kesir, X, 178.

[16] Julius Wellhausen, İslam’ın Eski Tarihine Giriş, ev; Fikret İşiltan, İstanbul 1960, 75.

[17] İbnü’l-Esir, II, 532.

- [18] Walter Kaegi, Bizans ve İlk İslam Fetihleri, çev: Mehmet Özay, İstanbul 2000, 239.
- [19] Detaylı bir çalışma için bkz. Fikret Işıltan, Urfa Bölgesi Tarihi, İstanbul 1960.
- [20] Belazuri, 247; İbnü'l-Esir, II, 531.
- [21] Işıltan, 63.
- [22] Ruha, o dönemde adeta bölgenin başkenti konumundaydı, Ebu Yusuf, 70.
- [23] Belâzurî, 250; bu konuda bilgi için bk. Adem Apak, "Fethinden Emevîlerin Sonuna Kadar Harran", I. Uluslar arası Katılımlı Bilim Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu, 28-30 Nisan, Harran 2006, 29-42.
- [24] Bkz. Mehmet Azimli, Hz. Safvan b. Muattal, İstanbul 2008.
- [25] Belazuri, 266.
- [26] İbnü'l-Esîr, II, 533.
- [27] Belazuri, 177-178.
- [28] Ünlü Kelamcı Seyfuddin Amidî bunlardan biridir.
- [29] Zebidi, Tacu'l-Arus, Kuveyt 1994, VII, 392
- [30] Cuma Karan, Diyar-ı Bekir ve Müslümanlarca Fethi, İstanbul 2010, 29.
- [31] Bkz. Çevik, 73 vd.